

ویژگی‌های کتاب‌های کمک آموزشی مطلوب!!

● منصور ملک عباسی

اشاره

یکی از روش‌های شناخت برخی مفاهیم و یا موضوعات، شناخت مفاهیم تضاد آن‌هاست. نقل است که: «تَعْرِفُ الْأَشْيَاءَ بِهَضَادِهَا»: هر شیء با ضد خود شناخته می‌شود. برای شناخت کتاب کمک آموزشی مطلوب، می‌توان از طریق معرفی و شناخت کتاب نامطلوب کمک آموزشی وارد شد. کتاب نامناسب کمک آموزشی در موارد زیر به بیراهه رفته است: هدف‌ها، رویکردهای یاددهی-یادگیری، محتوا، تمرین‌ها و فعالیت‌ها. بدیهی است، نامناسب بودن یا هدفمند بودن کتاب‌های کمک آموزشی، امری نسبی است. در بازار کتاب‌های مذکور، به نسبت میزان انحراف کتاب از هدف‌ها، رویکردهای یادگیری، محتوا و تمرین‌ها، تولید حاصل، از مطلوبیت صحت فاصله می‌گیرد. حال با توجه به اشاره‌ی کوتاه، وارد بحث اصلی و تبیین شاخصه‌های چهارگانه می‌شویم.

۱. تعیین هدف‌ها

مهم‌ترین عنصر در تدوین کتاب کمک آموزشی، انتخاب هدف‌های آن است. از ویژگی‌های کتاب نامطلوب کمک آموزشی، نداشتن هدف‌های مشخص دانشی، نگرشی و مهارتی است. بدین معنی، کتاب مناسب باید به سه حیطه‌ی دانش، نگرش و مهارت توجه داشته و از تعادلی در این زمینه برخوردار باشد. برخی از کتاب‌های کمک آموزشی، به شدت دانش زده‌اند، و در بعضی مهارت‌زدگی دیده می‌شود، یا از هرگونه ایجاد نگرش و بیش در مخاطبان خود غافلند.

۱۶/۱۷ ۹۱۹۶

پاییز و زمستان ۱۳۸۵

ویژگی دیگر این گونه کتاب‌های نامطلوب، بی‌توجهی آن‌ها به هدف‌های کلان آموزش و پرورش و نظام آموزشی کشور است؛ هدف‌هایی همچون: مثبت‌اندیشی، تقویت اعتماد به نفس، تقویت روحیه‌ی مشارکت، و پرورش یادگیرنده‌ی مادام‌العمر. به هر حال، هر نظام آموزشی دارای هدف‌های خاص و مشخص، حتی در حوزه‌های درسی است که در تألیف و تدوین این کتاب‌ها، بدان‌ها توجهی نشده است. ویژگی دیگر، فقدان سطح‌بندی و بی‌توجهی به تفاوت‌های فردی است. بدین معنی که کتاب مطلوب، با توجه به ناهمگونی مخاطبان سعی دارد، از سطح‌بندی علمی مشخصی پیروی کند که مخاطب خود را با هر حدی از توانمندی ذهنی و مهارتی بهره‌مند سازد.

۲. رویکردهای یاددهی - یادگیری

ممکن است این گونه کتاب‌ها از رویکرد فعال در روش‌های یاددهی - یادگیری خود استفاده نکرده و هیچ فضا و زمینه‌ای را برای سهیم شدن یادگیرنده در تولید مفهوم فراهم نیاورده باشند. زمانی مخاطب به مطالعه‌ی کتاب کمک آموزشی و ادامه‌ی آن علاقه‌مند می‌شود که احساس کند، در برخی از موارد به او اجازه‌ی حضور، فکر کردن، درگیر شدن، اظهارنظر کردن و... داده شده است. به عبارت دیگر، این گونه کتاب‌ها به نظریه‌های «ساخت‌گرایی»^۱ عنایتی ندارند.

نکته‌ی دیگر این که کتاب‌های نامطلوب کمک آموزشی، از روش‌های متنوعی برای ارائه‌ی پیام خود کمک نمی‌گیرند و یکنواختی روش‌های یاددهی، حالت خسته‌کننده‌ای را القا می‌کند. و بالاخره، در تدوین این گونه کتاب‌ها، چندان توجهی به ایجاد انگیزه‌های درونی در مخاطب نمی‌شود.

۳. محتوا

کتاب کمک آموزشی، اگر مبتنی بر هدف‌ها و محتوای کتاب‌های درسی نباشد و به آموخته‌های قبلی مخاطبان خود پیوند نخورده باشد، نامطلوب محسوب می‌شود. محتوای کتاب کمک آموزشی هدفمند باید به یادگیری معنی‌دار کمک کند. محتوا باید به گونه‌ای باشد که به دانش‌های ضروری دانش آموز مدد رساند. اگر محتوا در برخی قسمت‌ها در حیطه‌ی مهارتی است، مهارت‌هایی را که به درد مخاطب می‌خورد، هدف قرار دهد. اگر هم به نگرش‌ها توجه دارد، نگرش‌های ارزشمند را مطرح کند.

محتوایی که نتواند به هدف‌های مهم کتاب درسی مدد رساند و سطوح متفاوت مخاطب را پوشش دهد، کتاب کمک آموزشی نامطلوبی قلمداد می‌شود.

بدیهی است، گروهی از مخاطبان نیازمند محتوای جبرانی هستند، گروه دیگری به محتوای تکمیلی علاقه دارند تا به تعمیق مفاهیم برسند، و گروه سومی بیش‌تر به توسعه‌ی دانش، مهارت و نگرش در ارتباط با هدف‌های کتاب درسی فکر می‌کنند. کتاب مطلوب باید برای همه‌ی این خواسته‌ها، پاسخ‌های مناسبی در قالب محتوا داشته باشد.

محتوای آموزشی کتاب‌های کمک آموزشی نامطلوب معمولاً با هوش‌های چندگانه و زمینه‌های هوش مخاطبان (گاردنر) بیگانه است.

کتاب کمک آموزشی
اگر مبتنی بر هدف‌ها
و محتوای کتاب‌های
درسی نباشد
و به آموخته‌های
قبلی مخاطبان خود
پیوند نخورده باشد
نامطلوب
محسوب می‌شود

**گروهی
نیازمند محتوای
جبرانی هستند
گروه دیگری
به محتوای تکمیلی
علاقه دارند
تا به تعمیق مفاهیم
برسند
و گروه سومی
بیش تر به توسعه‌ی
دانش، مهارت
و نگرش
در ارتباط با هدف‌های
کتاب درسی
فکر می‌کنند**

از دیگر ویژگی‌های کتاب نامطلوب کمک آموزشی در بُعد محتوا، کتابی است که حوزه‌های دیگر علوم را به خود راه نداده است. زیرا محتوای مطلوب، محتوایی است تلفیقی و در ارتباطی افقی که به حوزه‌های دیگر علوم، همچون ریاضی، علوم اجتماعی، علوم طبیعی، ادبیات و... مدد می‌رساند. اصطلاحاً، از دامنه و توالی^۲ مناسب و متعادلی از حوزه‌های متفاوت معرفتی بهره‌مند است.

۴. فعالیت‌ها و تمرین‌ها

چه کتابی از بُعد فعالیت‌ها، تمرین‌ها، پروژه‌های پیشنهادی و... یک کتاب مطلوب کمک آموزشی محسوب می‌شود؟ و برعکس، در تدوین و تألیف کتاب کمک آموزشی، اگر کدام موارد مورد غفلت قرار گیرند، کتاب نامطلوبی تولید شده است؟ در پاسخ به طور خلاصه می‌توان گفت، کتاب مطلوب کتابی است که:

- فعالیت‌ها و تمرین‌هایش با محتوا ارتباط داشته باشند.
- برای یادگیری بعدی ایجاد آمادگی کند.
- به تثبیت و تعمیق یادگیری کمک کند.
- در ارائه و پیشنهاد پروژه‌ها و فعالیت‌ها، خلاقیت و بروز آن را در فراگیران مدنظر داشته باشد.
- در زندگی عملی فراگیران به نوعی کاربرد داشته باشد.
- تنها حافظه‌سنج و حافظ محور نباشد.
- تمرین‌ها و فعالیت‌هایش به تفاوت‌های فردی و سطوح متنوع نیاز مخاطب توجه داشته باشد.

برخی تمرین‌ها و فعالیت‌ها در حد یادگیری در سطح انتظارات اولیه‌ی کتاب درسی مربوط هستند، برخی در سطحی عمیق‌ترند و برخی دیگر، در سطحی پیشرفته (محیط‌های توسعه‌یابنده) تنظیم شده‌اند.

■ از دیگر ویژگی‌های کتاب مطلوب کمک آموزشی، توجه به تنوع فعالیت‌های یادگیری و دور بودن از حالت کلیشه‌ای است؛ فعالیت‌هایی همچون: ارائه‌ی پاسخ در قالب شعر، نگارش متن و گزارش کشیدن نقاشی، انجام آزمایش، پرس و جو، انجام تحقیق‌های میدانی و کتابخانه‌ای، و مدل‌سازی.

■ و بالاخره، در کتاب مطلوب کمک آموزشی، رویکرد فعالیت‌ها باید حرکت از کمیت به سمت کیفیت باشد: بدین معنی که ارائه‌ی فعالیت‌ها مبتنی بر منابع، آزمایش، کار با رایانه و... باشد.

شایسته است، قبل از نهایی شدن و تولید کتاب کمک آموزشی، از مشاوران و صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی در فرایند تولید نظرخواهی شود.

◀ زیرنویس

1. Constructivism
2. Scope & Sequence

۹۹۱۷/۱۶
پاییز و زمستان ۱۳۸۵

۳۲

۱۶/۱۷ ۹۰۱۹۳
پاییز و زمستان ۱۳۸۵

